

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1963

*"Liten kvällsmusik i herrgårdsmiljö."
Från en konsert i Skogaholm på Skansen
den 14 juni 1962.
Foto Studio Antoni & Geblin.*

Redaktion:

GÖSTA BERG • SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar ett utsnitt ur en miniatyr av J. H. Schildt med de svenska drabanterna invecklade i handgemäng med sachsiska trupper i röda uniformer under övergången av Düna år 1701. Se Erik Andréns och Alf Åbergs uppsats Arvid Horns trofétavlor och övergången av Düna i denna årsbok.

La couverture en couleur représente un fragment d'une miniature de J. H. Schildt: Le passage de la Duna en 1701, avec la troupe des trabans suédois aux prises avec les troupes saxonnes aux uniformes rouges. — Voir dans ce même volume les explications de MM. Erik André et Alf Åberg: Les deux tableaux ornés de trophées d'Arvid Horn et le passage de la Duna.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1963

Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

Färgbilden av guldterrinen framställd hos Esselte AB

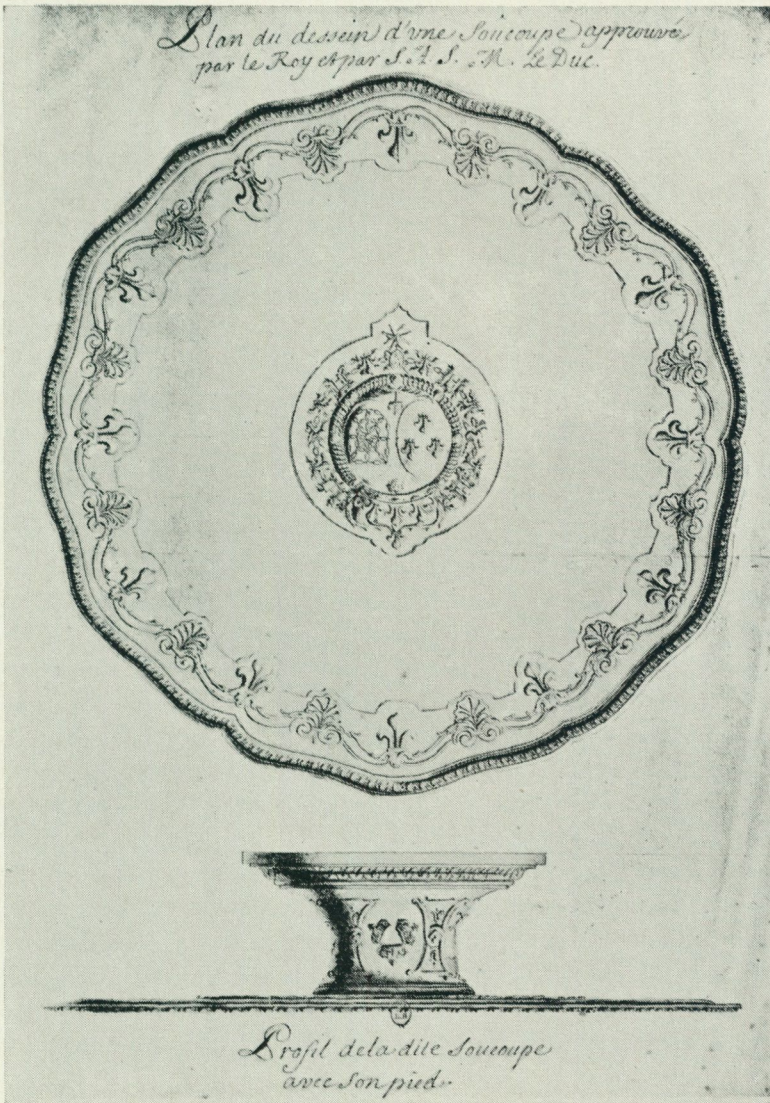
Presenterbrickor

"Ett spösmål om höflighet" — en artighetsfråga — kallar den danske museimannen Chr. Waagepetersen sin uppsats om presenterbrickor i Arv og Eje 1961 och gör ett europeiskt svep över denna föremålstyp, karakteriserad av sin flata bricka med uppstående kant på en centralställd tämligen kraftig och hög fot. Han följer den från 1600-talets slut och redogör för dess funktion som serveringsbricka för glas, som en del av toalettgarnityret "beregnet til at præsentere dronningen handskerne", som ställ för servering av varma sopptallrikar. Han nämner även det för oss alla välkända ännu kvarlevande flata konditoribakelsefatet på fot. Presenterbrickan har utförts i ädla metaller, glas, keramik osv. Trots sin disparata användning tjänar den alltid samma syfte, påpekar han, nämligen att på ett artigt och belevat sätt överrätta någonting till någon. Inte ens i våra dagar, då en viss upplösning skett i fråga om det äldre serveringsceremonielet, överrätter restaurangvärdmästaren ett glas vatten med bara händerna utan serverar det, liksom notan, på en bricka.

Orsaken till att denna intressanta uppsats berörts här är en gåva av Nordiska museets Vänner — en presenterbricka av silver från 1723 — vilken ger anledning till att komplettera uppsatsen med ytterligare svenskt och franskt material samt med en del uppgifter om presenterbrickans roll i det franska hovceremonielet under 1600-talets slut och 1700-talets början.

Nordiska museets presenterbricka är 9,5 cm hög och 26 cm i diameter. Den profilerade foten har en snedgodronnerad bård, som går igen på skaftets vulst och även i det uppstående brämet runt brickan, där den dessutom kompletteras med en pärlstav. Mitt på brickan är graverat initialerna CMB i spegelmonogram inom korsade lagerkvistar och under en adlig krona. En bérainbård i mattpunsat och graverat arbete löper runtom. Brickan är enligt stämp-larna tillverkad av Johan Casper Sauer år 1723, verksam som silverarbetare i Stockholm från 1712 till 1732. Denna presenterbricka är en av ett par — den andra finns på annat håll.

Ett liknande par tillhör Hallwylska museet och avbildas i Svenskt

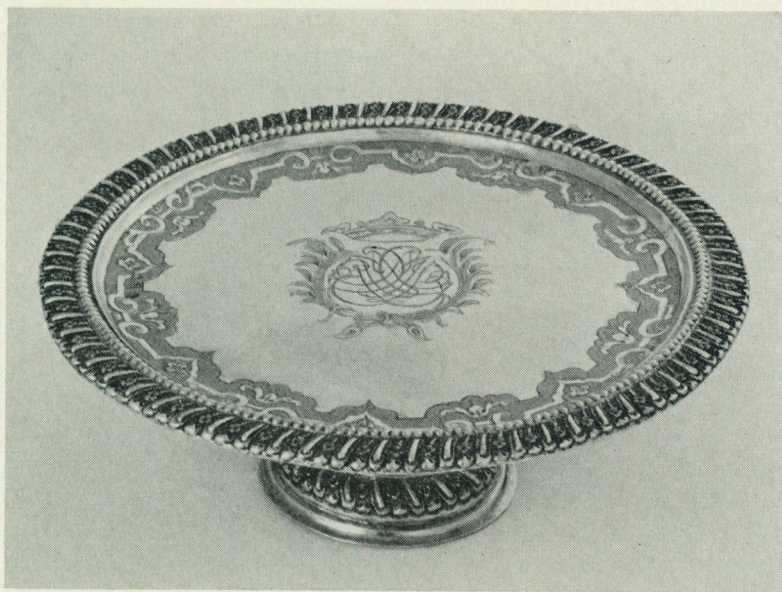

Teckning till soucoupe, utförd för Ludvig XV av Frankrike 1727 av
höguldsmeden Delaunay.

silversmide II, bild 52. De är enligt stämplarna tillverkade av Magnus Myrman, verksam i Norrköping från 1706 till 1730. De är 10,5 cm höga och 23,5 cm i diameter.

Vad har nu dessa presenterbrickor använts till? Enligt Waagepetersen — även bekräftat i Havards Dictionnaire de l'ameublement — hade de under 1700-talets början två huvudsakliga användningar, dels som brickor för glas och karaffer, dels som en del av toalettgarnityret. Den förra användningen torde vara den äldsta. Det sammanbindande och ledtrådgivande ordet är den franska benämningen *soucoupe*. Först under 1700-talets mitt får detta ord sin nuvarande betydelse som benämning på fatet till te- eller kaffekoppen. År 1690 karakteriserar Furetière i sin Dictionnaire universel ordet *souscoupe* på följande sätt: liten flat skål från vilken man serverar förnäma personer någonting att dricka och där man ställer glas och karaffer med flera sorters vin eller sprit . . . Havard ger talrika belägg för denna användning. I vissa sammanhang var *soucoupens* användning strikt begränsad. Vid den kungliga franska taffeln var den nämligen ett uteslutande kungligt privilegium. *État de la France*, denna guldgruva av kulturhistoriska notiser, meddelar i korta drag följande härom: när konungen vid taffeln vill ha någonting att dricka, hämtar munskänken vid skänken ur överstemunskänkens händer *soucopen* av guld, på vilken står det övertäckta glaset och två kristallkaraffer fulla med vin och vatten. Han återvänder till konungen företrädd av överstemunskänken och följd av biträdande munskänken. Vid bordet håller tjänstgörande kammarherren litet av vinet och vattnet i den förgyllda vinprovaren och när avsmakningen skett, avtäckar kammarherren glaset och håller fram *soucopen*, varefter konungen serverar sig själv av vinet och vattnet. När han har druckit och ställt tillbaka glaset, föres *soucopen* åter till skänken. Denna ceremoni var vid den kungliga taffeln reserverad för konungen samt för främmande monarker, som gästade hovet.

Soucoupens andra funktion vid denna tid — en bricka för att överrätta näsduk, handskar eller solfjäder vid avslutandet av en dams toalett — är även flerstädes belagd i fransk litteratur och citerad i Havard. Det ansågs som en stor ära att få förrätta denna tjänst, exempelvis åt en kunglig prinsessa.

Presenterbricka av silver, utförd 1723 av Johan Casper Sauer i Stockholm. Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner.

Hur såg denna franska soucoupe ut? Enligt beskrivningarna torde benämningen ha använts på brickor såväl på fot som utan fot. Som bekant har mycket litet av franskt 1600- och tidigt 1700-talssilver räddats undan nedsmältning, men lyckligtvis har en teckning av en soucoupe på fot bevarats. Den har behandlats av Pierre Verlet i *La Revue des Arts* 1956: 2, där han skriver om Ludvig XV:s guldserveris. Delar av Ludvig XIV:s guldserveris hade smälts ned 1709, men Ludvig XV, som ville bli serverad på samma sätt som sin företrädare, lät beställa en ny guldserveris. Denna har försvunnit, men däremot har teckningarna över flertalet pjäser, som levererades av hovguldsmiden Delaunay 1727, bevarats. En sådan teckning föreställer ett föremål som enligt en samtida anteckning benämnes soucoupe. På teckningen är även antecknat att förslaget godkännts av konungen. Denna pjäs visar till formen, ehuru ej till ornamentiken, en stor likhet med Nordiska museets presenterbricka, och detsamma

är fallet med den, såvitt känt, äldsta bevarade franska soucoupen, som förvaras i Louvren och är stämplad Paris 1726—1727.

För att återgå till det svenska materialet är soucoupen belagd både som serviskärl och som del av toalettsilvret under 1600-talets slut och 1700-talets början enligt William Karlson i *Ståt och vardag* (även citerad av Waagepetersen). Den förra användningen torde ha varit vanligare. Denna åsikt styrkes av en teckning av en presenterbricka med glas i Tessinska handteckningssamlingen, avbildad bland annat av Carl Hernmarck i *Svenskt silversmide II*, sid. 39, samt av bevarade glasbrickor med tillhörande glas från Kungsholms glasbruk. Det intressantaste belägget är dock en graving på de förut omtalade brickorna i Hallwylska museet. Gravyren är placerad mittpå brickan. Den motsvarar således spegelmonogrammet på Nordiska museets bricka och avbildar i summarisk framställning en sådan bricka bärande tre glas (Hallwylska katalogen XLII, I: B.d.1). De båda brickorna av Johan Casper Sauer *kan* ha ingått i ett garnityr toalett silver, men det är mera troligt att de — liksom de Hallwylska brickorna — brukats som presenterbrickor för glas. Vid den tid de tillverkades — år 1723 — stod varken glas eller drycker på matbordet utan var placerade på en särskild skänk, varifrån de bars fram av tjänaren på gästens tillsägelse, när denne ville ha någonting att dricka. För detta ändamål fyllde således brickan en verklig funktion, underlättad av den ändamålsenliga formen med den centralställda foten som fördelade tyngden, varigenom tjänaren hade möjlighet att hantera den med endast en hand.

Kersti Holmquist

R é s u m é

"Soucoupes"

La Société des Amis du Musée Nordique nous a remis un petit plateau d'argent exécuté en 1723 à Stockholm par J. S. Sauer, et seul exemplaire restant d'une paire. Ce genre de soucoupes avaient des destinations diverses. Faisant partie de la garniture de toilette d'une grande dame, elles servaient à présenter le mouchoir, les grants ou l'éventail à la fin de la toilette. Au cours des repas, on tendait les verres ou les carafes sur de tels plateaux. Il est significatif qu'une autre paire de ces plateaux conservés au Musée Hallwyl et exécutés à Norrköping par l'orfèvre M. Myrman, contemporain de Sauer, soient décorés d'une gravure qui représente précisément un plateau de cette espèce portant trois verres. A la table de Louis XIV et de Louis XV les soucoupes d'or étaient réservées au souverain dans le cérémonial du service de la boisson.